

Krótką charakterystyka zespołu akt Dyrekcji Miejskiego Towarzystwa Ubezpieczeń Ogniwych w Poznaniu

Pierwsze ubezpieczenia od wypadków i zorganizowane formy pomocy wzajemnej pojawiły się na ziemiach polskich u schyłku średniowiecza na Górnym Śląsku. Podobnie jak w innych krajach europejskich, ubezpieczenia te związane były z działalnością kas i spółek brackich. W wieku XVII i XVIII pewne elementy ubezpieczeń wzajemnych zawierały „porządki ogniowe”, czyli uchwalane przez władze miejskie przepisy przeciwpożarowe. Poza tym mieszkańcy polskich miast ubezpieczali swoje budynki wedle uznania w towarzystwach zagranicznych. Od 1757 roku w Poznaniu istniała Kasa Ogniowa, obejmująca swoim działaniem nie tylko miasto, ale i okoliczne wsie. W 1803 roku, na podstawie ustawy króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III, utworzono Towarzystwo Ogniowe dla Miast w Prusach Południowych. Data ta przeszła do historii jako początek polskich instytucji ubezpieczeniowych. Rok później kolejny dekret pruskiego króla powołał do życia Towarzystwo Ogniowe dla Wsi w Prusach Południowych. Oba zakłady obejmowały zasięgiem swojego działania znaczny obszar ziem polskich z Warszawą i Poznaniem. Były to ubezpieczenia publiczne i wzajemne. Poza nielicznymi wyjątkami, asekuracja budynków w miastach była obowiązkowa. Na wsiach nie było tego obowiązku. Wspomniane towarzystwa działały krótko, gdyż trzy lata później – po klęsce Prus w wojnie z napoleońską Francją – zostały zlikwidowane. W Księstwie Warszawskim ich miejsce zajęło nowe Towarzystwo Ogniowe dla Miast i Wsi. Po klęsce Napoleona, w Wielkim Księstwie Poznańskim rozpoczęła działalność Królewska Dyrekcja Prowincjonalna Towarzystwa Ogniowego, podzielona na oddzielne towarzystwa dla miast i wsi. W roku 1836 połączono je i wprowadzono obowiązkowe ubezpieczenie budynków również i na wsi¹.

Obejmujący 2 075 jednostek zespół akt z lat 1804–1921 o nazwie: Dyrekcja Miejskiego Towarzystwa Ubezpieczeń Ogniwych w Poznaniu (Stadt-Feuer-Societäts-Direktion in Posen) to w przeważającej mierze spadek pozostały po wymienionych powyżej pruskich instytucjach. Dokumenty tego zespołu dotyczą budynków wzniesionych na terenie Poznania w granicach sprzed znacznego powiększenia obszaru miasta w okresie międzywojennym. Poznań podzielony był wówczas na znacznie zróżnicowane pod względem wielkości, historyczne dzielnice śródmiejskie i peryferyjne. Spis treści książkowego katalogu dokumentów wchodzących w skład tego zespołu wymienia dwadzieścia takich dzielnic i przyporządkowuje im kolejne pozycje katalogowe, będące jednocześnie numerami sygnatur akt, a mianowicie: Św. Wojciech (St. Adalbert) 1 – 170; Stare Miasto (Altstadt) 171 – 630; Berdychowo (Berdychow) 639 – 644; Columbia (Columbia) [okolice Drogi Dębińskiej] 645 – 679; Wyspa Tumska (Dominsel) 680 – 714; Rybaki (Fischerei) 715 – 944; Grobla (Graben) 945 – 1001; Św. Marcin (St. Martin) 1002 – 1437; Ostrówek (Ostrowek) 1438 – 1467; Piotrowo (Piotrowo) 1468 – 1469; Św. Roch (St. Roch) 1470 – 1494; Śródka (Schrodka) 1495 – 1558; Chwaliszewo (Wallischei) 1559 – 1699; Zagórze (Zagorze) 1700 – 1720; Zawady (Zawade) 1721 – 1762; Jeżyce (Jersitz) 1763 – 1803; Św. Łazarz (St. Lazarus) 1804 – 1860; Sołacz (Solatsch) 1861 – 1977; Wilda (Wilde) 1943 – 1977; Winiary (Winiary) 1978 – 1991. Poza tym (na trzecim miejscu) wymienione zostały dokumenty (z lat 1836–1863) dotyczące obiektów przy Nowym Rynku (dzisiejszym placu Kolegiackim), określonych jako Budy na Nowym Rynku (Buden auf dem Neuen Markt) 631 – 630; a na ostatniej pozycji – akta różne (verschiedene Akten) 1992 – 2074. Korzystanie z katalogu ułatwia zaopatrzenie go w skorowidz nazw ulic z odpowiadającym im zakresem pozycji katalogowych (sygnatur

¹ W. Majerkiewicz, *Dzieje ubezpieczeń w Polsce*, <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/Print?pageId=14902&lab=ARTICLE&print=1> (dostęp: 25.06.2013).

akt). Katalog książkowy interesującego nas tutaj zespołu akt (o numerze 477) dostępny jest w Pracowni Naukowej Archiwum Państwowego w Poznaniu. Na jego podstawie, w tejże Pracowni, można zamówić wybrane dokumenty do przestudiowania na miejscu (z możliwością samodzielnego zarejestrowania własnym aparatem fotograficznym)².

Zachowane w niepełnym zakresie akta ogniowe poznańskich budynków zawierają rozmaitego rodzaju dokumenty – między innymi listy zastawne, zaświadczenia potwierdzające własność lub informujące o zmianie właściciela posesji, niekiedy również pisma związane z wypłatą odszkodowania itp. – jednak podstawowym dokumentem zespołu akt ogniowych jest podzielony na rubryki formularz, zawierający dane dotyczące posesji, na której stanął ubezpieczony obiekt (wraz z nazwiskiem właściciela), sposobem zabudowy działki (często ze szkicem sytuacyjnym), technicznym opisem budowli, określeniem czasu powstania obiektu, stanu zachowania oraz wyceną jego wartości. W trakcie przeszło stuletniego funkcjonowania towarzystw ogniowych formularze ulegały pewnym modyfikacjom, opisy budowli stawały się bardziej szczegółowe, a w końcu wzbogacone zostały dodatkami w postaci prostych, starannie wykonanych rysunków odręcznych, zawierających z reguły plan sytuacyjny, a często także rzuty i przekroje budynków. Przed pojawieniem się standardowych formularzy, najstarszymi, pochodzącymi z początku XIX wieku dokumentami są tzw. taxy, czyli wyceny prac budowlanych i użytych do budowy materiałów, potrzebne do oszacowania wartości budynku. W poprzedzającym właściwą wycenę, krótkim, pisanym zazwyczaj dość ozdobnym pismem kaligraficznym tekście pojawia się adres posesji i nazwisko właściciela posesji, a niekiedy także bardzo skrócowa charakterystyka budowli, ograniczona zazwyczaj do podania podstawowych wymiarów rzutu – długości i szerokości (w stopach) oraz wysokości budynku, mierzonej zwykle ilości kondygnacji. Zaznacza się niekiedy czy budynek jest masywny, czy drewniany oraz podaje rodzaj pokrycia dachu (co zresztą wynika z dalszego opisu i wyceny użytych materiałów). Później pojawiają się wspomniane już formularze z drukowanymi nagłówkami i odręcznie wypełnianymi rubrykami. Dopiero w latach I wojny światowej rubryki wypełnia się pismem maszynowym (choć dokumenty pisane na maszynie pojawiają się już w lat 80. XIX wieku). Pierwsze formularze nie posiadają jeszcze planów sytuacyjnych, a wymiary podawane są w dalszym ciągu w stopach, później już w metrach. Od lat 70. XIX wieku coraz częściej mamy do czynienia z dodatkami graficznymi, z nieodzownym planem sytuacyjnym posesji na pierwszej stronie standardowego formularza ubezpieczeniowego.

Dla pełnego zrozumienia informacji zawartych w formularzu potrzebna jest szczegółowa wiedza o zasadach postępowania i sposobach działania ówczesnych instytucji ubezpieczeniowych, a w szczególności pruskich towarzystw ogniowych. Bez tego nie do końca jasne są np. rubryki dotyczące zróżnicowanej wyceny wartości budynku i czego dokładnie dotyczy określenia klasy ubezpieczenia. Specjalnych kompetencji potrzeba, by rozpoznać, co kryje się za nazwami i skrótowymi określeniami dotyczącymi zapomnianych już technik i patentów. Najczęściej jednak mamy do czynienia z tradycyjnymi, technicznie nieskomplikowanymi budynkami ceglanyymi (ze sklepieniami piwnicami, drewnianymi stropami z podsufitką i drewnianą więźbą dachów krytych papą, blachą bądź dachówką), których opisy nie nastęrczają poważniejszych trudności interpretacyjnych. Bardzo często, choć nie zawsze, podana jest data budowy. Niemal pełną historię zmian w obrębie zabudowy niektórych posesji odczytać można dzięki zachowaniu się całego szeregu dokumentów ubezpieczeniowych z XIX i XX wieku. W innych razach dokumenty zachowały się tylko wyrywkowo, a dla całego szeregu posesji nie ma ich wcale.

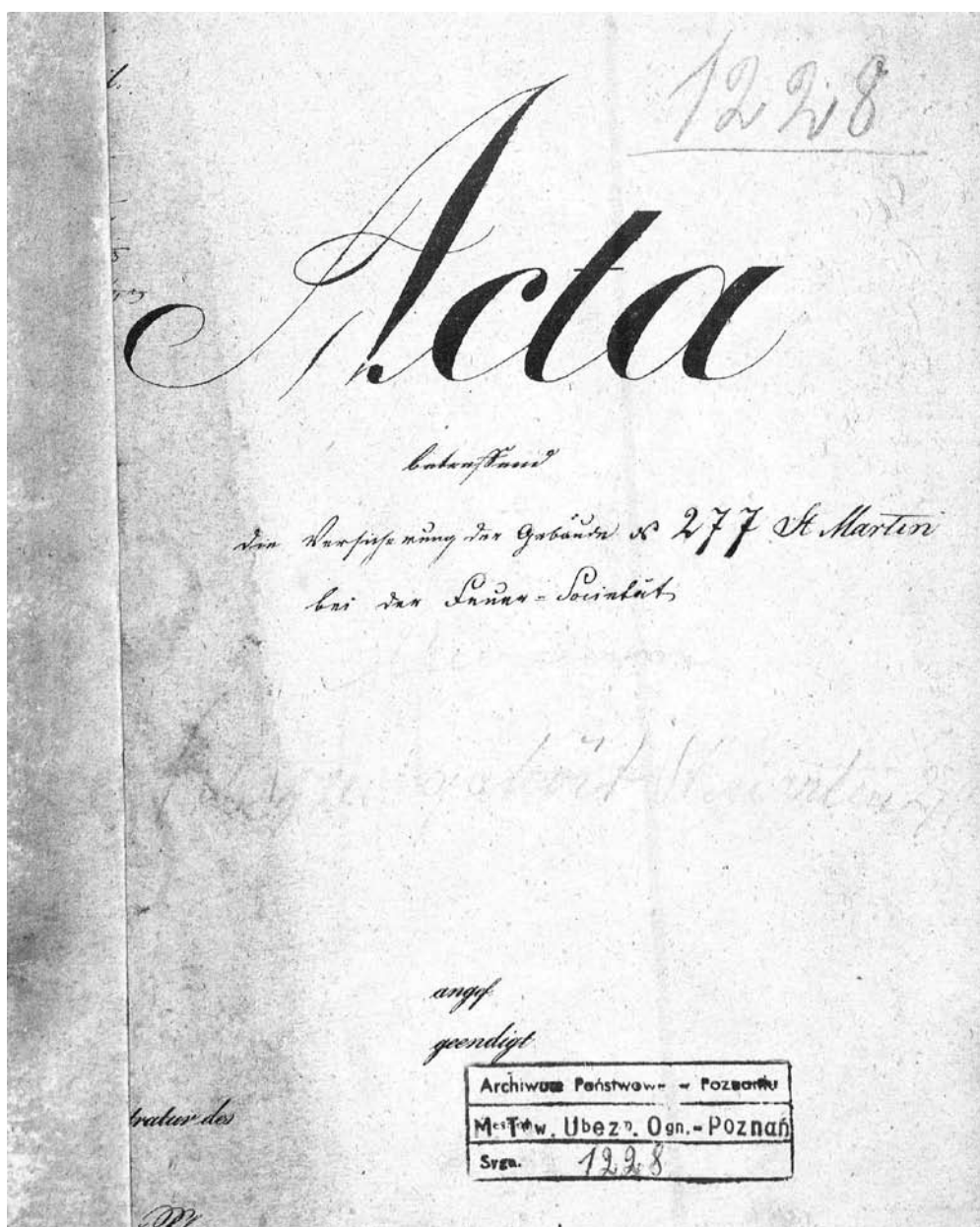
² Skorzystać można także z internetu, wpisując w okno przeglądarki następujący link: <http://szukajwarchiwach.pl/53/477/0?q=XARCHro:53+XTYPEro:zesp+XNRZESPro:477&wynik=1&rpp=15&page=1#tabZespol> (dostęp: 24.06.2013).

W oknie wyszukiwania (za: „w tym zespole”) wpisz nazwę ulicy (najlepiej w wersji niemieckiej) i kliknij „Szukaj”, a pojawią się jednostki akt dotyczące obiektów przy tej ulicy (z pełną sygnaturą jednostki aktowej powyżej); następnie wybierz szukany adres; po kliknięciu na wybraną jednostkę pokaże się strona szczegółowa. Uwaga! Nie wpisywać numeru domu, bo wtedy wyszukiwarka sortuje według trafności, pomijając szereg pozycji, a po zmianie sposobu sortowania przeszukuje także inne zespoły (gubiąc wyróżnienie „w tym zespole” przy głównym oknie wyszukiwania). Dalsze filtrowanie nie daje dobrych rezultatów. Internet pozwala ustalić tylko sygnaturę akt dla danego obiektu. Akta zamówić trzeba w Pracowni Naukowej Archiwum Państwowego w Poznaniu przy placu Wielkopolskim. Archiwum nie udostępniło dotąd w sieci skanów akt ogniowych.

Najwięcej trudności w studiowaniu akt ogniowych przysparza odręczne, niemieckie pismo gotyckie, niejednolite pod względem kaligraficznym i w dodatku zależne od indywidualnego stylu i staranności pisarza. Często trzeba dość długo wpatrywać się w przerywane ukośnymi kreskami wężyki, by dostrzec w nich zdania, a właściwie równoważniki zdań składające się na opis budowli.

Tytułem przykładu posłużymy się tutaj dość starannie i czytelnie wypełnionym formularzem ubezpieczeniowym (z 20 grudnia 1881 roku), zawierającym opis starszego, nieistniejącego już, frontowego skrzydła budynku Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przy dzisiejszej ulicy Mielżyńskiego (wówczas Młyńskiej).

Strona tytułowa teczki i strona z planem sytuacyjnym nie wymagają bliższego omówienia. Dla przybliżenia treści kolejnych stron podjęliśmy próbę odczytania odręcznie wypełnionych kolumn formularza. W zwykły nawias zostały ujęte omówienia treści rubryk; w nawias prostokątny – tekst odczytany z ręcznego zapisu; bez nawiasu pozostawiono jego tłumaczenie.

Strona tytułowa teczki i z aktami posesji położonej przy ul. Młyńskiej 35 (obecnie Mielżyńskiego 27/29)

Eingegangen bei dem { Bürgermeister Distrikts-Kommissarius zu am ten 187 Vor-Nach-Mittags um Uhr Minuten. (Unterschrift)	Eingegangen bei der { Stadt-Feuer-Soziet.-Direkt. Kreis-Feuer-Soziet.-Direkt. zu <u>Pöfen</u> am <u>20</u> ten <u>December</u> 1881 (Unterschrift)	Tag, mit welchem die Versicherung in Kraft tritt.	Veränderungs- Belag <u>Nr.</u> Journal-Nr.
--	---	--	---

Beschreibung

von

Gebäuden des Grundstücks Feuer-Soc.-Kataster Nr. 277

Grundbuch Nr. 1

aus der

Ortschaft Pöfen, Vorstadt Kreis St. Martin Nr. 277

Behufs der Versicherung dieser Gebäude bei der Feuer-Sozietät der Provinz Posen.

In diesen Versicherungsantrag dürfen nur Gebäude des besagten Grundstücks aufgenommen werden. — Nicht der Strohregen, namentlich bei mehreren Gebäuden zur Verfertigung der Versicherung nicht auf, so ist die erforderliche Zahl von Einlagen hien zu ergänzen.

Wenn in Kabinen, Bäumen, Brunnen, Kirchen, Mühlen u. d. d. Wert resp. Gebäuden mit versichert werden sollen, so muß dem Versicherungsantrag ein Gutachten der Schlichter oder eines andern Sachverständigen beigefügt sein, welches sich über den Wert sämtlicher in dem angegebenen Kreise des besagten Werks und der nach §. 4 des Reglements versicherungsfähigen Gerätschaften aussprechen muß.

Pierwsza strona przykładowych akt z roku 1881

Benennung, Nummer und Litter des Gebäudes.	Abmessungen des Gebäudes (Länge, Tiefe, Höhe der Wände in Metern und Angabe der Grundfläche nach □ Metern.)	Bauart, Material und Abmessungen				Zahl der im Gebäude befindlichen Thüren, Defen, Kaminen, Treppen, Wasser- u. Gasleitungen u.	Das Gebäude enthält an Räumlichkeiten (Stuben, Kammern, Flure, Keller, Ställe, Lennen, Bänken u.)	Zustand und Alter des Gebäudes unter möglichst genauer Angabe der Beschaffenheit und des Alters der einzelnen Hauptbestandtheile als: des Daches, der Umfassungswände, des innern Ausbaues u. s. w., auch wann dieselben zuletzt erneuert oder vollständig reparirt sind.	Angabe ob der Eigenthümer im Falle des Kaufes freies Baurecht oder Dienstrecht ausüben zu fordern berechtigt ist und welchen Gebäuden dieselben in Bezug stehen
		der Wände und Giebel.	a. der Fußböden, b. der Decken.	des Daches, der Gesimse und Dachfenster, des Dachstuhl, der Gebinde, Abfallröhren und Binkinnen.	der Feuerstellen und Schornsteine.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Vor- und Zunamen des Eigenthümers A Wohnhaus im Vorstadt St. Martin Nr 277 Mühlen Straße 35)	16,00 m lang 12,80 m tief 2,10 m hoch 3,45 m hoch 4,18 m hoch 3,60 m hoch 1,50 m hoch 204,80 qm Grund fläche	Massei mur Ziegel mit Kalk 0,78 0,62-0,47-0,31 Kant	Keller gedielt sonst alles gedielt Keller gewölbt sonst alles gedielt Keller gewölbt sonst alles gedielt	Graf Józef Mielżyński auf Iwna 16 Sparren, Holzement bedachung, Holzgesims mit Abfall röhren	Schorn stein von Grund auf massiv mit hölzernen Wänden nicht in Berührung	2 Thüren 2 Fenster 2 Kaminen 10 Treppen 1 Wasser leitung 1 Gas leitung 1 Keller 1 Ställe 1 Lennen 1 Bänke 1 Flur	Das Gebäude enthält an Räumlichkeiten (Stuben, Kammern, Flure, Keller, Ställe, Lennen, Bänken u.)	Zustand und Alter des Gebäudes unter möglichst genauer Angabe der Beschaffenheit und des Alters der einzelnen Hauptbestandtheile als: des Daches, der Umfassungswände, des innern Ausbaues u. s. w., auch wann dieselben zuletzt erneuert oder vollständig reparirt sind.	Angabe ob der Eigenthümer im Falle des Kaufes freies Baurecht oder Dienstrecht ausüben zu fordern berechtigt ist und welchen Gebäuden dieselben in Bezug stehen

Imię i nazwisko właściciela: hrabia Józef Mielżyński z Iwna (Vor- und Zunamen des Eigenthümers – Graf Joseph Mielzynski auf Iwna)

- A. 1. Budynek mieszkalny działki na przedmieściu Św. Marcin nr 277, ul. Młyńska 35 [Wohnhaus des Grundstücke Vorstadt St Martin Nr 277 (Mühlenstraße 35)]
2. (budynek 16 m długi, 12,80 m głęboki; 2,10 m wysoki parter, 3,45 m pierwsze piętro, 4,18 m drugie, 3,60 m trzecie, 1,50 m poddasze, 204,80 qm powierzchni zabudowanej)
3. Masywny z cegły na zaprawie wapiennej [massiv von Ziegeln und Kalk ...], grubości murów: 0,78 0,62 – 0,47- 0,31
4. W piwnicach bruk ceglany, częściowo podłogi, wszędzie indziej podłogi; piwnice sklepienie, wszędzie indziej stropy tynkowane z trzcinową podsufitką [Keller theils Ziegelpflaster, theils gedielt, sonst alles gedielt; Keller gewölbt sonst Rohrputzdecken]
5. Dach pulpitowy ma 16 krokwi, pokryty cementem drewnianym, gzyms drewniany, rynny i rury spustowe z blachy cynkowej [Pulldach hat 16 Sparren, Holzement bedachung, Holzgesims, Zinkrinnen und Abfallröhren]
6. Komin z gruntu masywny, nie styka się z drewnianymi ścianami [Schornstein von Grund auf massiv mit hölzernen Wände nicht in Berührung]
7. (trudna do odczytania rubryka dotycząca elementów wyposażenia budynku) – 2 bramy dwuskrzydłowe, 2 drzwi dwuskrzydłowe, 10 drzwi jednoskrzydłowych, 6 zwyczajnych drzwi, 1 drzwi wejściowe do

piwnicy dwuskrzydłowe, jedno skrzydło przeszklone, 26 okien czteroskrzydłowych zwieńczonych łukiem, 1 okno dwuskrzydłowe, 6 okien jednoskrzydłowych, 2 angielskie palniki (kuchenki gazowe), 6 okiennic czteroskrzydłowych, 11 pieców kaflowych, 7 okien czteroskrzydłowych, 7 okien piwnicznych dwuskrzydłowych, 3 biegi schodów między kondygnacjami, jeden bieg do piwnic [2 Thore (?) á 2fl, 2 Thüren á 2fl, 10 Th á 1fl, 6 gewöhnliche (?) Thüren, 1 Keller eingangs Th 2fl, 1 von Glass, 26 Bogenfenster (?) á 4fl, 1 Fnster 2fl, 6 Fenster á 1fl, 2 engl. Herde (?), 6 Winterfenster á 4fl, 11 Kachelöfen, 7 Fenster á 4fl, 7 Kellerfenster 2fl, 3 Etagen- 1 Kellertreppen]

8. 1 przejazd, 3 sienie, 2 pomieszczenia dla galerii obrazów, 15 pokoi, 2 kuchnie, 2 piwnice, 1 strychn [1 Durchfahrt, 3 Flure, 2 Bildergalleriereumes, 15 Stuben, 2 Küchen, 2 Keller, 1 Boderaum]
9. Budynek całkowicie przebudowany i zachowany do drugiego piętra, znajduje się w najlepszym stanie [Das Gebäude ist vollständig umgebaut und um 2 Etagen verhält werden und befindet sich in bestem Zustand]
10. (podanie, czy właściciel ma prawo domagać się materiału i obsługi dla odbudowy w razie pożaru i ile te jego roszczenia wynoszą w markach) – nie [Nein]

Ob das Gebäude Steinfundamente*) und Kellerwände selbst als untwerfhaft gelten sollen oder nicht.	Der Neu- und Wert des ganzen Gebäudes (incl. der Steinfundamente und Kellerwände, sofern dieselben mitversichert sind.) beträgt	Von dem Neuwert in Colonne 12 wird in Abzug gebracht: a. der Betrag des freien Baupreises zc. in Colonne 10 b. die in Folge der Umstände in Colonne 9 eingetretene Wertminderung — danach verbleibt ein Zeitwert von	Die Begehrte Versicherungssumme beträgt	Betraglich der in dem betriebsgehenden Geschäft aufgeführten Gerätschaften, Maschinen etc. welche mitversichert werden sollen (§ 4 des Regl.) ist hier angegeben u. der Zeitwert derselben b. die dafür Begehrte Versicherungssumme.	Die gesammte Versicherungssumme für das Gebäude (Colonne 14) und für die Geräte (Colonne 15 b.) beträgt hiernach	Lage des Gebäudes und Entfernung desselben von den nächsten Gebäuden, Angabe der etwa obwaltenden Umstände, welche nach § 28 und 29 des Reglements die Versicherung in einer niedrigeren Klasse begründen oder in einer höheren bedingen.	Begehrte Klasse.	Zeitwert des Gebäudes (Colonne 13) pro ☐ Meter
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
<p>*) Steinfundamente und Kellerwände vorhanden und werden mitversichert</p>	51 500	50 000	50 000	—	50 000	op. Situation	II	244,14

11. (podanie, czy budynek ma fundamenty z kamienia i ściany piwniczne i czy mają być one ubezpieczone razem z budynkiem) – budynek ma kamienne fundamenty i ściany piwniczne i zostaną one ubezpieczone razem z budynkiem [Steinfundamente und Kellerwände vorhanden und werden mitversichert]
12. (wartość oszacowana na 51 500 marek)
13. (zapewne po uwzględnieniu przebudowy – punkt „b”, danych z rubryki 9 – obniżona do 50 000 marek)
14. 1 (żądana suma ubezpieczenia 50 000 marek)
15. (wymienienie urządzeń i maszyn wspólnie ubezpieczanych z budynkiem; podanie ich wartość w markach i żądanej dla nich sumy ubezpieczenia) [-]
16. (całkowita suma ubezpieczenia 50 000 marek)
17. (odwołanie do planu sytuacyjnego dla pokazania położenia obiektu i jego oddalenia od innych budynków; w celu ustalenie okoliczności pozwalających na podniesienie bądź obniżenie klasy ubezpieczenia, na podstawie § 28 i 29 regulaminu)
18. (żądana klasa) – [II]
19. (244,14 marek z aktualnej wartości budynku przypada na 1 metr kwadratowy powierzchni zabudowanej)